

„ZAŠTO JE ZA ZAJEDNICU VAŽNA KULTURA SJEĆANJA?“

Vesna Teršelič, *Documenta*

Ne jednom su u Vukovaru, Hrvatskoj kao i u drugim post-jugoslavenskim te evropskim zemljama neriješene traume i podjele iz prošlosti zatrovale odnose i unazadile kvalitetu života budućim generacijama. Smatram da je dužnost cijelog društva takav obrazac prekinuti. Da bismo to postigli važno je dosljedno i nepristrano suočavanje s teškim nasljeđem prošlosti – nešto za što je koji put potrebna hrabrost. Zato je ključno pitanje kako se približiti priznanju patnje stradalnika istovremeno osigurati ostvarivanje prava mladih na učenje prošlosti utemeljene na činjenicama? Kako spriječiti da prošlost ne ugrozi budućnost?

U ratovima devedesetih godina u post-jugoslavenskim je zemljama stradalo više od 130.000 osoba¹. Procjenjuje se da je u Republici Hrvatskoj ukupno ubijeno više od 20.000 osoba, a još uvijek je nepoznata sudbina 1.703 osobe². 2.059 osoba žive i dalje kao prognanici na području Hrvatske³. Gotovo 2.000 osoba stradale su u ratu i nakon rata od mina, a značajan dio prostora (762,5 četvornih kilometara) još uvijek nije razminiran⁴. Ratom i ratnim razaranja bilo je obuhvaćeno 54% teritorija na kojemu je živjelo 36% stanovništva. U ratu je uništeno više od 150.000 kuća i imanja, a prema podacima Državne komisije za popis i procjenu štete, izravna šteta u Hrvatskoj iznosila je 236.431.568.000 kuna⁵.

Žrtve rata traže priznanje patnje⁶. Mnogi od njih imaju duboku i dugotrajnu potrebu za psihosocijalnom podrškom. Većina preživjelih treba društvenu solidarnost. Trebaju moralno i materijalno obeštećenje. Traže procesuiranje ratnih zločina te pronalazak nestalih osoba i posmrtnih ostataka kao i obilježavanje mjesta stradanja.

¹ Civilne žrtve rata u Hrvatskoj, *Documenta* 2012

² Podatak Ministarstva branitelja, Uprave za zatočene i nestale: www.branitelji.hr, stranica posjećena 3. srpnja 2013.

³ Statistički izvještaj UNHCR-a (Prosinac 2011.), www.unhcr.hr, stranica zadnji put posjećena 21. kolovoza 2012.

⁴ <http://www.hcr.hr/hr/pomocZrtvamaMina.asp>, <http://www.hcr.hr/hr/minSituac.asp>, stranica zadnji put posjećena 21. kolovoza 2012.

⁵ Podatak preuzet iz Analize pravnog i materijalnog položaja vojnih i civilnih invalida rata Ministarstva rada i socijalne skrbi, studeni 2001.

⁶ Žrtvama se smatraju osobe koje su, pojedinačno ili unutar skupine, pretrpjele štetu koja uključuje fizičku ili mentalnu povredu, emotivnu patnju, materijalni gubitak ili ozbiljnu povredu njihovih temeljnih prava putem akata ili propusta koji predstavljaju teška kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima ili ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava, u skladu s *Rezolucijom Opće skupštine Ujedinjenih naroda 60/147 Temeljna načela i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*. Gdje je to primjereno te u skladu s unutarnjim pravom, pojam žrtva uključuje i članove uže obitelji ili štíćenike neposredne žrtve i osobe koje su pretrpjele štetu u nastojanju da pomognu žrtvama u nevolji ili da spriječe njihovu viktimizaciju

KULTURA SJEĆANJA – TEMELJ ZA BOLJU BUDUĆNOST

Vukovar, 4. srpnja 2013.

Organizacija za ljudska prava očekuju od vladinih institucija RH, post-jugoslavenskih zemalja i institucija EU konkretna poboljšanja usmjerena prije svega na učinkovito i neselektivno istraživanje i procesuiranje ratnih zločina, rasvjetljavanje sudbine svih nestalih u ratovima na području Hrvatske i drugih post-jugoslavenskih zemalja te preuzimanje odgovornosti od strane države za nastale štete, neovlaštena ulaganja, stambeno zbrinjavanje i rješavanje statusnih i radno-pravnih pitanja žrtava ratnih djelovanja. Očekuju i potporu inicijativama za sve civilne žrtve rata što uključuje i inicijativu za REKOM, Regionalnu komisiju za utvrđivanje činjenica o svim ratnim zločinima u ratovima od 1991. – 2001.

No proces suočavanja s prošlošću treba se fokusirati i na druge slojeve nasilne prošlosti, kako bi se dodatno istražile činjenice vezane uz stradanja u drugom svjetskom ratu, poslijeratnom političkom nasilju u vrijeme jugoslavenskog socijalizma i devedesetima u vrijeme Domovinskog rata. Za razvijanje kulture sjećanja na razini pojedinih mjesta i država trebamo puno više od komemoracija jer nam nedostaje lokaliziranje pamćenja sudbine žrtava. Predstoji nam postavljanje info-ploča, revitaliziranje ili razvijanje spomen područja na autentičnim mjestima stradanja te osmišljavanje participativnih programa obilaska i komemoriranja s sudjelovanjem zainteresiranih umjetnika i umjetnica koje bi mladima približilo činjenice o počinjenim zločinima.

Pitanje kako se sjećamo stradalih blisko je povezano s našim današnjim odgovorima na rasizam, ksenofobiju i isključivost. Zauzimanje stava prema žrtvama Holokausta, kao jedinstvenog zločina u povijesti, kao i svima koji su preživjeli druge genocide ili teške povrede ljudskih prava poput silovanja i još se uvijek nose s posljedicama zločina neodvojivo je od našeg odnosa prema problemima manjina danas. Određivanje prema nasilju u prošlosti ide ruku pod ruku s odgovorom na isključivanje Roma i neuvažavanje prava drugih nacionalnih manjina. Suočavanje sa prošlošću, usmjereno na priznavanje patnje svih žrtava rata, polazi od dijaloga s svima koji su u prošlosti bili žrtve progona ili su još uvijek diskriminirani, kao doprinosa razvoju otvorenog i uključivog društva u kom će biti dobrodošao doprinos svake osobe i svake društvene skupine. Dok je više dekada sustavnog rada na obrazovanju o Holokaustu pridonijelo smanjivanju ksenofobije prema Židovima, slabiji interes za istraživanja genocida nad Srbima i Romima kao i pogubljenja iz ideoloških razloga, još uvijek hrani predrasude prema potomcima tadašnjih žrtava zločina. Negiranje zločina iz prošlosti često prati aktualna diskriminacija u svim sferama života.

Inicijative za trajno obilježavanje mjesta stradanja u svim zemljama iziskuju strpljenje i istrajnost u zagovaranju. Njemačka je, možda više od bilo koje druge zemlje, naučila živjeti s nacističkom prošlošću u složenom procesu postupnog razvoja kulture komemoriranja. No ne treba zaboraviti da su i tamo rane inicijative za institucionalizaciju pamćenja ignorirane. Joseph Wulf povjesničar koji je preživio Auschwitz 1965. pokrenuo je inicijativu za osnivanje međunarodnog dokumentacijskog centra u vili gdje je dogovorena provedba ubijanja

KULTURA SJEĆANJA – TEMELJ ZA BOLJU BUDUĆNOST

Vukovar, 4. srpnja 2013.

europskih Židova⁷ koja je zaživjela u obliku Haus den Wansee Konferenz tek 27 godina kasnije. U tijeku posljednjeg desetljeća u središtu Berlina blizu Parlamenta izgrađeni su memorijali ubijenim europskim Židovima (2005), homoseksualcima (2008) te Romima (2012)⁸.

U Vukovaru se sjećamo stradanja žrtava u Spomen domu na Ovčari, Memorijalnom groblju i u Bolnici. U tijeku Foruma kulture sjećanja održanom u travnju ove godine pod naslovom "Sjećanja na ratove ili ratovanja sjećanjima?" obišli smo mjesta sjećanja i nakon završetka upitali sudionice i sudionike za njihovo mišljenje što im je bilo najznačajnije i najkorisnije za njihov budući profesionalni rad i/ili za njih osobno?

Redatelj Stevan Bodroža je primjerice zapisao je da je za njega na Forumu: „Apsolutno i na prvom mestu bila poseta komemorativnim mestima, posebno vukovarskoj bolnici. Za razliku od drugih mesta sećanja i obeležavanja prošlosti, na kojima je život u jednom trenutku prekinut, u ovoj bolnici život se nastavio, ona je obnovljena, u njoj se ljudi opet leče, medicinske sestre i doktori promiču hodnicima. Zato poseta ovom mestu uliva nadu na jedan poseban način. Vukovarska bolnica izrasta u paradigmu koja se može primeniti na mnoge druge segmente stvarnosti- prošlost i sadašnjost trebalo bi da žive u harmoniju, međusobnom nadopunjavanju: prošlost nezaboravljena kako bi se iz nje moglo učiti, sadašnjost okrenuta budućnosti ali bez potiskivanja prošlosti koja je večna opomena.“

Na forumu se govorilo i o inicijativi za postavljanje spomen obilježja civilnih žrtava rata srpske nacionalnosti stradalim u Vukovaru u ljeto 1991. na koju još uvijek nema odgovora.

U razvijanju kulture pamćenja trebalo bi pronaći primjerena rješenja za različite skupine stradalih. Dobru priliku za dijalog imamo i na ovoj konferenciji.

Inspiraciju možemo pronaći i u iskustvima drugih zemalja. Na međunarodnoj razini neke su mogućnosti za razvijanje kulture sjećanja:

- Zajedničko promicanje prava na istinu, pravični sudski postupak i kulturu pamćenja te promicanje nastave povijesti utemeljene na činjenicama kroz potporu bilateralnim i multilateralnim stručnim inicijativama kao i programima organizacija civilnog društva kroz postojeće mreže (npr. **International Holocaust Remembrance Alliance**, www.holocaustremembrance.com) i mreže u nastajanju (npr. **Platform of European Memory and Conscience**, www.memoryandconscience.eu)

⁷ Projekt nije uspio zbog pomanjkanja političke volje i financijske potpore. Wulf je počinio samoubojstvo 1974. godine. Spomen centar i obrazovni centar napokon je osnovan 1992. Godine (Steuer: 192)

⁸ Denkmal Für Die Ermordeten Juden Europas/Memorial To The Murdered Jews Of Europe

- Zajedničko promicanje kulture otpora kroz zalaganje za osnivanje muzeja otpora, muzeja antifašizma i dokumentiranje građanskog aktivizma te snimanje osobnih sjećanja svjedoka vremena koji su se aktivno odupirali svim totalitarnim i autoritarnim režimima uz prezentaciju snimki u virtualnom muzeju
- Uključivanje Hrvatske u **European Network Remembrance and Solidarity** koji sada povezuje Poljsku, Češku, Slovačku i Njemačku na razini Ministarstva kulture, <http://www.enrs.eu/en/about-us/ideas.html>
- Uključivanje institucija iz Hrvatske u **European Holocaust Research Infrastructure**, projekt koji je započeo 1. 10. 2010. a završava 30. 09. 2014. <http://www.ehri-project.eu/drupal/network>

KULTURA SJEĆANJA – TEMELJ ZA BOLJU BUDUĆNOST

Vukovar, 4. srpnja 2013.